

ANETA BOROWIK

SŁOWNNIK ARCHITEKTÓW,
INŻYNIERÓW
I BUDOWNICZYCH
związanych z Katowicami w okresie międzywojennym

Słownik
architektów, inżynierów i budowniczych
związanych z Katowicami
w okresie międzywojennym

NR 2968

Aneta Borowik

Słownik
architektów, inżynierów i budowniczych
związanych z Katowicami
w okresie międzywojennym

Redaktor serii: Historia
Sylwester Fertacz

Recenzent
Andrzej K. Olszewski

Projekt objęty mecenatem miasta Katowice

KATOWICE

Kandydat na Europejską 2016
Stolicę Kultury

Miasto Ogrodów

Partnerem projektu jest Narodowe Archiwum Cyfrowe

NAC

N A R O D O W E
A R C H I W U M
C Y F R O W E

Spis treści

Wykaz skrótów

– 7 –

Wstęp

– 11 –

Słownik

– 19 –

Aneksy

– 159 –

Ilustracje

– 187 –

Indeks haseł

– 211 –

Summary

– 213 –

Zusammenfassung

– 214 –

Wykaz skrótów

AiB	– „Architektura i Budownictwo”
al.	– aleja
AKS	– Akademicki Klub Sportowy
APK	– Archiwum Państwowe w Katowicach
APK, UWŚL KB	– Archiwum Państwowe w Katowicach, Akta Urzędu Wojewódzkiego Śląskiego, Wydział Komunikacyjno-Budowlany
arch.	– architekt
art.	– artysta
AUMK	– Archiwum Urzędu Miasta Katowice
B.	– Bytom
b.m.w.	– brak miejsca wydania
BGK	– Bank Gospodarstwa Krajowego
BOS	– Biuro Odbudowy Stolicy
bud.	– budowa, budowniczy
c.k.	– cesarsko-królewski
Ch.	– Chorzów
ChSB 2007	– <i>Chorzowski słownik biograficzny. Edycja nowa</i> , Chorzów 2007
ChSB 2008	– <i>Chorzowski słownik biograficzny. Edycja nowa</i> , Chorzów 2008
CIAM	– Congres International d’Architecture Moderna
cz.	– część
d.	– dawny
D.O.G.	– Dowództwo Okręgu Generalnego
D.O.M.	– „Dom–Osiedle–Mieszkanie”
doc.	– docent
dr	– doktor
dyr.	– dyrektor

dz.	– dzielnica
ed.	– edytor (ang. editor)
Enc. powsz. PWN	– <i>Encyklopedia powszechna PWN</i>
FKW	– Fundusz Kwaterunku Wojskowego
G.	– Gdańsk
GOP	– Górnośląski Okręg Przemysłowy
GUPP	– Główny Urząd Planowania Przestrzennego
hr.	– hrabia
I.U.A.	– Instytut Urbanistyki i Architektury
il.	– ilustracje
im.	– imienia
in.	– inne
inż.	– inżynier
jr	– junior
k.	– koło
Kat.	– Katowice
kon.	– koniec
kons.	– konsekracja
konstr.	– konstruktor
Kr.	– Kraków
LOPP	– Liga Obrony Powietrznej Państwa
Ł.	– Łódź
m.	– miasto/miejsce
m.in.	– między innymi
m.st.	– miasto stołeczne
MBMiO	– Ministerstwo Budownictwa Miast i Osiedli
mps	– maszynopis
MWRiOP	– Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
nagr.	– nagroda/nagrodzony
niezreal.	– niezrealizowany
NMP	– Najświętsza Maryja Panna
np.	– na przykład
nr	– numer
NSPJ	– Najświętsze Serce Pana Jezusa
NY	– New York
O.P.L.	– Ochrona Przeciwlotnicza
ob.	– obecnie
ok.	– około
p.	– pan
pac	– pułk artylerii ciężkiej
PAN	– Polska Akademia Nauk

pap.	– pułk artylerii polowej
P.K.N.	– Polski Komitet Normalizacyjny
p.o.	– pełniący obowiązki
POW	– Polska Organizacja Wojskowa
PB	– „Przegląd Budowlany”
PCK	– Polski Czerwony Krzyż
PKO	– Powszechna Kasa Oszczędności
PKS	– Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej
pl.	– plac
Pł.	– Płock
płd.	– południowy
pn.	– północny
pocz.	– początek
pow.	– powiat
Poz.	– Poznań
pp	– pułk piechoty
PPS	– Polska Partia Socjalistyczna
prac.	– pracownia
prof.	– profesor
proj.	– projekt
PSB	– <i>Polski słownik biograficzny</i>
PT	– „Przegląd Techniczny”
pt.	– pod tytułem
PTT	– Polskie Towarzystwo Tatrzańskie
PTTK	– Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze
pw.	– pod wezwaniem
PWK	– Powszechna Wystawa Krajowa
PZUW	– Powszechny Zakład Ubezpieczeń Wzajemnych
r.	– rok
real.	– realizacja
red.	– redakcja
równorz.	– równorzędny
RP	– Rzeczpospolita Polska
rps	– rękopis
RSW	– Robotnicza Spółdzielnia Wydawnicza
RTV	– Radio i Telewizja
Rz.	– Rzeszów
rzeźb.	– rzeźbiarz
s.	– strona
SAP	– Stowarzyszenie Architektów Polskich
SARP	– Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej/ Stowarzyszenie Architektów Polskich

SD	– Stronnictwo Demokratyczne
SiCM	– „Spawanie i Cięcie Metali”
st.	– stopień
sygn.	– sygnatura
św.	– święty
Tar.	– Tarnów
T.	– tom
tabl.	– tablica
TOR	– Towarzystwo Osiedli Robotniczych
TWKZZ	– Towarzystwo Wyścigów Konnych Ziemi Zachodnich
tzw.	– tak zwany
UJ	– Uniwersytet Jagielloński
ukoń.	– ukończenie
ul.	– ulica
ur.	– urodzony
W.	– Warszawa
WD	– „Wiadomości Drogowe”
wg	– według
wł.	– właściciel, własność
woj.	– województwo
Wr.	– Wrocław
WSM	– Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa
współpr.	– współpraca
WUWA	– Wystawa Mieszkaniowa WUWA (niem. Wohnungs- und Werkraumsstellung)
wyróż.	– wyróżnienie
z.	– zeszyt
Z.A.G.	– Związek Akademików Gdańskich
zakup.	– zakupiony
zam.	– zamieszkały
zburz.	– zburzony
ZG PTT	– Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego
ZO SARP	– Złota Odznaka SARP
ZSRR	– Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
ZUPU	– Zakład Ubezpieczeń Pracowników Umysłowych
ZUS	– Zakład Ubezpieczeń Społecznych
ZWZ	– Związek Walki Zbrojnej

Wstęp

Problematyką katowickiego środowiska architektonicznego okresu międzywojennego zajmowali się do tej pory głównie: Waldemar Odorowski, Barbara Szczyпка-Gwiazda oraz Ewa Chojecka. Znakomita książka Odorowskiego prezentuje szerokie spektrum zagadnień z zakresu architektury Katowic¹. Znajdują się w niej cenne informacje dotyczące niektórych twórców, działalności Związku Architektów na Śląsku oraz uwarunkowań polityczno-społecznych, jakim podlegała architektura w latach 1922–1939. Barbara Szczyпка-Gwiazda, autorka artykułu *Czy istniało środowisko architektów w Katowicach w okresie międzywojennym? Próba analizy*², zauważa podobieństwo rozwoju architektury Katowic i Gdyni, jak również zależność formy architektonicznej od programów politycznych województwa. Za Odorowskim podkreśla rolę Tadeusza Michejdy w kształtowaniu się środowiska śląskich architektów oraz prezentuje najważniejsze realizacje modernistyczne Katowic. Na zawarte w tytule pytanie odpowiada twierdząco, podkreślając nowoczesność i indywidualizm rozwiązań. Ewa Chojecka w omówieniu *Specyfika środowiska architektonicznego Katowic: od Alexisa Langerera do Juranda Jareckiego* konkluduje, że główną cechą tego środowiska jest różnorodność, mnogość inspiracji i ciągle dążenie do budowania własnej tożsamości³. Bardzo niewielu architektów związanych z Katowicami w okresie międzywojennym doczekało się monografii. Są to: Tadeusz Michejda, Zygmunt Gawlik, Ludwik Wojtyczko oraz Franciszek Mączyński⁴. Inni byli wspominani przy

¹ W. ODOROWSKI, *Architektura Katowic w latach międzywojennych 1922–1939*, Kat. 1994.

² B. SZCZYPKA-GWIAZDA, *Czy istniało środowisko architektów w Katowicach w okresie międzywojennym? Próba analizy*, w: *Katowice. W 136. rocznicę uzyskania praw miejskich*, red. A. BARCIAK, Kat. 2002, s. 207–216.

³ E. CHOJECKA, *Specyfika środowiska architektonicznego Katowic: od Alexisa Langerera do Juranda Jareckiego*, w: *Katowice. W 136. rocznicę uzyskania praw miejskich...*, s. 205.

⁴ E. STACHURA, *Tadeusz Michejda (1895–1955). Śląski architekt lat międzywojennych*, Kat. 1986; E. STACHURA, *Tadeusz Michejda – śląski architekt dwudziestolecia międzywojennego*, w: „Ziemia Śląska” 1989, T. 2, red. L. SZARANIEC; E. STACHURA, *Życie i twórczość Tadeusza Mi-*

okazji opracowań monograficznych dotyczących różnych dzieł architektury, m.in. Muzeum Śląskiego w Katowicach oraz gmachu Urzędu Wojewódzkiego i Sejmu Śląskiego tamże⁵. W 2012 r. ukaze się monografia Karola Schayera autorstwa George'a Arbida: *Karol Schayer, Architect (1900–1971): A Pole in Beirut*. Niektórym architektom poświęcono odrębne hasła w słownikach biograficznych, przede wszystkim w *Polskim słowniku biograficznym* (Franciszek Krzywda-Polkowski, Marian Lalewicz, Tadeusz Michejda, Wacław Nowakowski, Antoni Olszewski, Józef Rybicki, Karol Schayer) oraz *Chorzowskim słowniku biograficznym* (Witold Cieczcott-Danilewicz, Witold Eyssmont, Józef Kozielek, Tadeusz Michejda, Antoni Olszewski, Stanisław Tabeński).

W swojej pracy Odorowski zauważa, że początkowo, po 1918 r., Katowice (i szerzej: województwo śląskie) nie posiadały własnej kadry architektonicznej. Działający do 1918 r. przedsiębiorcy niemieccy nie mogli z przyczyn politycznych projektować i budować w sposób jawny, zwłaszcza w obrębie architektury publicznej. Potrzeby były jednak ogromne. Nowa rola Katowic, jako stolicy województwa, oraz polski charakter tych ziem wpłynęły na wzmożony ruch budowlany i dyskusję nad kwestią polskości stosowanych form. Śląsk przyciągał fachowców z różnych regionów. Aby objąć stanowisko w najważniejszych instytucjach, czyli Śląskim Urzędzie Wojewódzkim i magistratach, należało spełnić kryterium wykształcenia oraz znajomości języka polskiego. Niestety, ostatni warunek często stanowił problem dla dawnej wyższej i niższej kadry technicznej. W związku z tym należało ją szybko zastąpić osobami, które nawet w minimalnym stopniu spełniały te wymogi. Nie bez znaczenia była kwestia lojalności wobec odrodzonego państwa polskiego. Symptomatyczna jest historia kariery zawodowej Eugeniusza Pogody

cheydy, w: *O polski Śląsk – Tadeusz Michejda, Władysław Michejda*, red. W. NAGENGAST, Kat. 2000, s. 27–62; J. ZAWADZKI, *Architekt Zygmunt Gawlik 1895–1961. Szkic biograficzny*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach” 1994, T. 10, s. 213–238; F. BURNO, *Zygmunt Gawlik (1895–1961). Architekt katedry katowickiej*, Kat. 2003; M. WIŚNIEWSKI, *Ludwik Wojtyczko. Krakowski architekt i konserwator zabytków pierwszej połowy XX w.*, Kr. 2003; R. SOLEWSKI, *Franciszek Mączyński (1874–1947). Krakowski architekt*, Kr. 2005; R. SOLEWSKI, *Franciszek Mączyński i wspólnota sztuk w architekturze miasta. Realizacja idei „Gesamtkunstwerk” we wczesnej twórczości krakowskiego architekta*, „Rocznik Krakowski” 1995, s. 97–116; R. SOLEWSKI, *Stary Kraków Franciszka Mączyńskiego*, „Rocznik Krakowski” 1996, s. 117–138.

⁵ Zob. m.in. D. GŁAZEK, *Budynek Muzeum Śląskiego w Katowicach w dwudziestolecium międzywojennym*, w: *Z dziejów sztuki Górnego Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego*, red. E. CHOJECKA, Kat. 1982, s. 27–34; H. SUROWIAK-KUSIDŁOWA, *Wnętrza reprezentacyjne gmachu Urzędu Wojewódzkiego i Sejmu Śląskiego w Katowicach. Wybrane zagadnienia*, w: *Sztuka Górnego Śląska na przecięciu dróg europejskich i regionalnych*, red. E. CHOJECKA, Kat. 1999, s. 227–251; D. GŁAZEK, A. LINERT, K. KRZYŻANOWSKA-RUBIN, *Miejski Dom Ludowy w Chorzowie w latach 1934–1939. Zarys działalności*, w: „Zeszyty Chorzowskie” 2002, T. 7, red. Z. KAPAŁA, s. 66–137; D. GŁAZEK, *Michejda Tadeusz*, w: ChSB 2007, T. 1, red. Z. KAPAŁA, s. 267–268.

(1887–1929), inżyniera, absolwenta politechniki w Monachium. Gdy starał się o pracę na Śląsku, jego ówczesny pracodawca, wojewoda poznański, z pewną dozą ironii napisał: „Pan Pogoda jest dobrym urzędnikiem administracyjnym, prace jednakowoż jego architektoniczne i projekta dawne pozostawiają niejedno do życzenia – jest i pilnym i sumiennym w badaniu rachunków. [...] Ponieważ p. P. jest z pochodzenia Ślązakiem uważam, że nie powinno mu się robić trudności służenia swej ściślejszej ojczyźnie”⁶. Pomimo nienajlepszych referencji, w latach 1922–1925, zapewne ze względu na braki kadrowe, był kierownikiem Wojewódzkiego Urzędu Budowlanego w Katowicach. Widowym dowodem przeciętnego talentu mogą być domy urzędnicze jego autorstwa postawione przy ul. Jagiellońskiej i Reymonta w Katowicach w 1924 r.

Województwo śląskie było bardzo atrakcyjnym miejscem pracy dla architektów. Jeden z nich, Lucjan Sikorski, tak tłumaczył powody przyjazdu na Śląsk swojemu współpracownikowi Pawłowi Lubinie: „Powiem Panu dlaczego wybrałem Katowice. Bo co prawda w mieście takim, jakim są Katowice, nie ma co szukać, jakby się zdało. Był Poznań, Kraków, Lublin i inne miasta. Mogę Panu powiedzieć, że właśnie w Polsce są tylko dwa miasta, które mają wielką przyszłość. To właśnie Warszawa, drugie miasto Katowice”⁷. Potwierdzeniem tego założenia była duża liczba przyjeżdżających na Śląsk wybitnych indywidualności twórczych. Niektórzy przybywali tylko na kilka lat, inni na kilkanaście. Dużą rolę w tym procesie odgrywała koniunktura budowlana. Nawet w latach kryzysu, dzięki długoterminowym pożyczkom, np. tzw. pożyczce amerykańskiej, nie przestawano budować. Architekci na Śląsku zarabiali więcej niż w innych rejonach Polski, darzono ich szacunkiem, a o wysokim statusie zawodu może świadczyć fakt, że wielu posiadało własny samochód. Z drugiej strony duża rotacja fachowców wiązała się m.in. z ograniczeniami kadrowymi w okresie Wielkiego Kryzysu. Redukcja etatów objęła takich architektów, jak: Jan Zarzycki, Tadeusz Kozłowski czy Maria Wroczyńska. Ci, którzy nie znaleźli zatrudnienia w urzędach państwowych, wyjeżdżali „za chlebem” najczęściej do Warszawy. Także II wojna światowa zmuszała do migracji i emigracji. Karol Schayer po dramatycznej wędrówce po Europie osiadł w Tel Awiwie. Nieliczni, m.in. Tadeusz Łobos, Zbigniew i Wanda Rzepeccy, Kazimierz Sołtykowski, wrócili do Katowic i również po wojnie działali na Śląsku, współtworząc środowisko miejscowych architektów.

W literaturze przyjęło się, że śląska architektura międzywojenna, po konkursach na gmach Sejmu Śląskiego i katedrę w Katowicach, związana

⁶ APK, UWŚL, sygn. P-407.

⁷ Niepublikowane wspomnienia Pawła Lubiny, współpracownika Lucjana Sikorskiego w katowickim magistracie.

była przede wszystkim z absolwentami Politechniki Lwowskiej. Do czołowych reprezentantów tej grupy należał Tadeusz Michejda, który jako mieszkaniec Śląska Cieszyńskiego wykształcił się we Lwowie i około 1924 r. powrócił na Śląsk, gdzie w 1925 r. założył Związek Architektów. Jego charyzmatyczna osobowość oraz argumenty dotyczące możliwości kariery na Śląsku przyciągnęły do Katowic liczną grupę znajomych, w tym najwierniejszych przyjaciół ze studiów. Wspólnie założyli klub formistów „Hu-Hu”, którego zebrania odbywały się w willi Michejdy w Katowicach. Na zdjęciu opublikowanym przez Ewę Stachurę widnieją jego członkowie, m.in. architekci: Jan Bienkowski, Karol Schayer, Tadeusz Michejda, Tadeusz Łobos, Wanda Petelska-Rzepecka, Witold Kłębkowski, Zbigniew Rzepecki oraz Tadeusz Kozłowski (zob. fot. 1). Co znamienne, wśród nich znajduje się jeden nie-lwowianin – Kazimierz Sołtykowski. Przedstawiona na fotografii ceremonia koronacji Le Corbusiera ma charakter symboliczny – wymienieni twórcy od połowy lat 20. reprezentowali awangardowy kierunek architektury.

Również prześledzenie biogramów pozwala zauważyć, iż po 1925 r. w lokalnym środowisku architektów przeważali absolwenci Politechniki Lwowskiej. Jak wspomniałam, ich twórczość w większości przypadków wyróżniają rozwiązania awangardowe. Należy jednak uważać, aby skoncentrowanie się na dominacji grupy związanej z Lwowem nie stało się podstawą niebezpiecznych generalizacji. W najnowszych opracowaniach niemal każdego zasłużonego twórcę śląskiego określa się jako reprezentanta „szkoły lwowskiej”. Sytuacja jest jednak o wiele bardziej złożona. Po 1918 r. na terenie województwa śląskiego działali absolwenci politechnik niemieckich (Eugeniusz Pogoda, Lucjan Sikorski), politechniki w Gdańsku (Henryk Schmidtke, Odo Litawski), Warszawie (Leon Dietz d’Arma, Władysław Schwarzenberg-Czerny, Jan Bienkowski czy Marian Helm-Pirgo), a nawet Wyższej Szkoły Budowlanej w Krakowie ze Stanisławem Tabeńskim i z Kazimierzem Sołtykowskim na czele. Niektórzy, np. Leon Dietz d’Arma, mieli również za sobą edukację na Wydziale Architektury kierowanym przez Adolfa Szyszko-Bohusza przy Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. W związku z powyższym najwybitniejsze przykłady śląskiego modernizmu nie są wyłącznie dziełami „szkoły lwowskiej”. Dowodzą tego gmachy Banku Gospodarstwa Krajowego w Katowicach projektu Stanisława Tabeńskiego i Józefa Rybickiego oraz katowicki kościół garnizonowy według projektu Leona Dietz d’Army i Jana Zarzyckiego. W wielu budowlach widać silne związki architektury Katowic i Krakowa: wystarczy porównać katowickie realizacje Mariana Łobodzińskiego z krakowskimi rozwiązaniami Ludwika Wojtyczki.

W latach 30. do Katowic i pobliskich miast docierały dzieła uznanych reprezentantów innych środowisk twórczych. Na ogół stanowiły one pokłosie konkursów architektonicznych lub akcji budowlanych przedsięwzięci. Szcze-

gólnie wyróżniali się architekci warszawscy: Marian Lalewicz, tandem Jadwiga Dobrzyńska i Zygmunt Łoboda czy wreszcie Edgar Norwerth. Przełomową rolę budynku Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych w Katowicach wskazywał Odorowski, jednak przy dzisiejszym stanie badań trudno ustalić, czy, a jeśli tak, to w jaki sposób inne pojedyncze realizacje oddziaływały na miejscowe, częściowo już skonsolidowane środowisko.

Wyróżnikiem lokalnego środowiska architektonicznego było stosowanie nowoczesnych konstrukcji budowlanych. Badacze, przede wszystkim Odorowski, podkreślają, iż miały na to wpływ czynniki państwowe: chęć wykreowania Katowic i Śląska na najnowocześniejsze województwo w Polsce. Dużą rolę odgrywały również kwestie społeczno-ekonomiczne; produkcja stali i zaangażowanie śląskich hut miało stać się odpowiedzią na kryzys, a budowa w założeniu tanich i łatwych w montażu domów – na powszechny brak mieszkań. Rzeczywiście, eksperymentalne, nowoczesne konstrukcje pojawiły się niemal równocześnie w Warszawie i Katowicach. Sprzyjające warunki realizacyjne przyciągnęły na Śląsk doskonałych konstruktorów. Najwybitniejszy z nich – Stefan Bryła, prawdopodobnie nigdy nie związał się ze Śląskiem. Według jego projektu powstały: konstrukcja gmachu skarbowego przy ul. Żwirki i Wigury w Katowicach (1930–1932), budynku Komunalnej Kasy Oszczędności w Chorzowie (1935–1937) oraz hala targowa przy ul. P. Skargi w Katowicach, która była pierwszą w Polsce budowlą spawaną, posadowioną na palach. Obok Stefana Bryły należy wspomnieć nieco zapomnianego inż. Henryka Griffela (ur. 1895), który był niejako „etatowym” współpracownikiem architekta Karola Schayera, prowadząc z nim nawet prywatne biuro konstrukcyjno-architektoniczne. Griffel ukończył Wydział Inżynieryjny Politechniki Lwowskiej. Doświadczenie zawodowe zdobywał m.in. przy budowie katowickiego gmachu skarbowego. Interesowały go problemy teoretyczne, prowadził doświadczenia nad konstrukcjami spawanymi, wynalazł i opatentował produkt nazwany „stal Griffel”. Jego najważniejszym dziełem była konstrukcja gmachu Muzeum Śląskiego w Katowicach. Wśród innych prac można wymienić gmach Międzynarodowego Banku Handlowego przy ul. Mielęckiego w Katowicach⁸. Istotną rolę w środowisku konstruktorów związanych ze Śląskiem odgrywał dr inż. Stefan Kaufman, wieloletni kierownik Oddziału Drogowego i Oddziału Architektoniczno-Budowlanego, naczelnik Wydziału Robót Publicznych Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego. Ukończył Wydział Inżynierii Politechniki Lwowskiej. Jest autorem projektów wielu większych mostów żelbetowych nad Wisłą: pod Nowym Bieruniem, w Wiśle i pod Górą⁹. Ze Śląskim Urzędem Wojewódzkim związany był również inny absolwent Wydziału Inżynierii Politechniki

⁸ APK, UWŚL, sygn. G-401; W. ODOROWSKI, *Architektura Katowic...*, s. 153, 155.

⁹ *Album inżynierów i techników w Polsce*, L. 1932, s. 151.

Lwowskiej – Henryk Zawadowski (1887–1930), późniejszy naczelnik Wydziału Robót Publicznych¹⁰. Do niemal zupełnie zapomnianych należy Lucjan Timofijewicz, autor konstrukcji stalowej domu mieszkalnego profesorów Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych przy ul. Wojewódzkiej w Katowicach. Jest to budowla uznana za najwcześniejszy przykład tego rozwiązania na Śląsku.

W międzywojennej architekturze województwa śląskiego widać wielokierunkowość wpływów, z silnym naciskiem na wiodące ośrodki tego czasu – Warszawę i Lwów, ale także Kraków. Jak wynika z analizy źródeł, pomimo pewnej konsolidacji środowiska na Śląsku, w okresie międzywojennym zachodziła duża rotacja twórców. Stąd zapewne wielość źródeł inspiracji i – mimo uniformizacji modernistycznych form – różnorodność środków wyrazu. Jednocześnie należy podkreślić olbrzymią rolę mecenatu państwowego, reprezentowanego przez Śląski Urząd Wojewódzki i katowicki magistrat.

Niniejszy słownik ma na celu prezentację sylwetek architektów, inżynierów i budowniczych związanych z Katowicami w okresie międzywojennym. Zostali w nim uwzględnieni twórcy, którzy swoją obecnością lub też przez realizacje zaznaczyli się w kulturowym i materialnym obrazie miasta. Niektórzy, po przybyciu do Katowic w latach 20., związali się z nimi na stałe. Byli to m.in. Tadeusz Michejda, Tadeusz Łobos, Lucjan Sikorski, Zbigniew Rzepecki, Leon Dietz d’Arma, Kazimierz Sołtykowski, Stanisław Gruszka, Stefan Kaufman, Witold Kłębkowski, Karol Schayer, Eugeniusz Pogoda, Henryk Schmidtke, Stanisław Tabeński, Karol Tchórzewski oraz Henryk Zawadowski. Inni przebywali na Śląsku tylko czasowo i zrealizowali kilka lub zaledwie jedną budowlę. Przy tej grupie należy poczynić uwagę. Obecny stan badań nad architekturą śląską okresu międzywojennego nie pozwala na przypisanie im większej liczby budowli, można jednak założyć, że przyszłe odkrycia badawcze umożliwią przedstawienie *oeuvre* również tych twórców. Wśród nich można wymienić: Jana Bienkowskiego, Eustachego Chmielewskiego, Witolda Eyssmonta, Odon Litawskiego, Józefa Rybickiego, Władysława Schwarzenberga-Czernego. Trzecią grupę fachowców nie wiązało ze Śląskiem ani miejsce zatrudnienia, ani zamieszkania. Jednak do włączenia tych osób do *Słownika...* upoważniają ich dzieła, które powstały na terenie Katowic i okolic. Często, tak jak w przypadku gmachów Urzędu Wojewódzkiego i Sejmu Śląskiego w Katowicach, katedry, katowickiej hali targowej czy budynku Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych, były to prawdziwe kamienie milowe w procesie rozwoju architektury miasta i regionu. Do tej grupy twórców należą: Kazimierz Wyczyński, Ludwik Wojtyczka, Stefan Żeleński, Piotr Jurkiewicz, Franciszek Mączyński, Zygmunt Gawlik, Franciszek Krzywda-Polkowski, Marian Lalewicz, Jadwiga Dobrzyńska, Zyg-

¹⁰ Ibidem, s. 144.

munt Łoboda, Waclaw Nowakowski, Prot Komornicki, Stanisław Brukowski, Kazimierz Wędrowski, Alfred Wiedermann, Stefan Bryła czy Adam Kuryło.

Najsłabiej zbadane pozostaje środowisko budowniczych działających w Katowicach w okresie międzywojennym. Niektórzy kontynuowali swoją działalność sprzed 1922 r. Byli to m.in. Hugo Grünfeld, Karol Krompiec, Henryk Firla, Emanuel Witt, Józef Wuzik czy Rudolf Fischer.

Informacje zgromadzone w *Słowniku...* powinny stać się zaczynem do dalszych, kompleksowych badań nad środowiskiem architektów, inżynierów oraz budowniczych na Śląsku. Wielu z nich bez wątpienia zasługuje na opracowania monograficzne.

Słownik... nie powstałby bez materialnego wsparcia Urzędu Miasta Katowice i Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, a także życzliwości opiekunów Archiwum Urzędu Miasta Katowice – dr Urszuli Zgorzelskiej oraz Darii Gajtkowskiej. Nieocenioną pomoc otrzymałam od Teresy Kłębkowskiej-Reńskiej, Bożeny Drygas, Mariana Lubiny, Jacka Dębskiego, Piotra Szmítke, Marleny Niestrój, Wojciecha Frazika oraz George'a Arbida, którym pragnę wyrazić w tym miejscu swoją głęboką wdzięczność. Wiele ilustracji pochodzi z zasobu Narodowego Archiwum Cyfrowego. Bardzo dziękuję Panu Dyrektorowi dr. Wojciechowi Woźniakowi za udostępnienie oraz możliwość nieodpłatnej publikacji archiwalnych fotografii obiektów.

Indeks haseł

- Bieńkowski Jan Bolesław 21
Brenner Filip (Artur?) 23
Brukalski Stanisław 24
Bryła Stefan Władysław 26
Bubała Paweł 30
Bzdok Piotr 30
Chmielewski Eustachy Feliks Antoni 31
Czczott-Danilewicz Witold Eugeniusz 33
Daun Fryderyk Wacław 36
Dietz d'Arma Leon 36
Dobrzyńska Jadwiga 38
Eyssmont Witold 41
Firla Henryk 42
Fischer Rudolf 43
Gambiec Henryk 44
Gawlik Zygmunt 45
Glaesel (Glösel) Henryk 46
Graefe Jan Władysław 47
Griffel Henryk 48
Gruszka Stanisław Andrzej Zygmunt 50
Grünfeld Hugo 51
Helm-Pirgo Marian Adam 53
Jurkiewicz Piotr 55
Kapołka Jan 56
Kaufman Stefan 56
Kluza Karol 58
Kłębkowski Witold Edward 58
Komornicki Prot Feliks 62
Kordula Jan 64
Kordyl Władysław 65
Kozielek Jerzy 65
Kozłowski Tadeusz Edmund Jan 66
Krompiec Karol 69
Krusz Stanisław 69
Krzemiński Józef 69
Krzywda-Polkowski Franciszek 70
Kuryłło Adam 74
Lalewicz Marian 76
Laszczka Bogdan 79
Litawski Odo Józef 80
Lubina Paweł 82
Łazik Stanisław 83
Łoboda Zygmunt 83
Łobodziński Marian 85
Łobos Tadeusz Eugeniusz 86
Mączyński Franciszek 91
Michejda Tadeusz 93
Mielnicki Stanisław Marian 97
Mucha Ludwik 98
Nowakowski Wacław Józef Szymon 99
Nowicki Stanisław Szczęsny 101
Olszewski Antoni Stefan 103
Pakuła Karol 105
Piechulek Jan 105
Pieńkowski Romuald Leopold 106
Płaczek Augustyn 108
Pogoda Eugeniusz 108
Rybicki Józef Stefan 110

- Rzepecki Zbigniew Joachim 113
Sachse Frydolin 118
Schayer Karol Boromeusz Julian 118
Schmidtke Henryk Jerzy 122
Schwarzenberg-Czerny Władysław 123
Sikorski Lucjan (Łucjan) Teodor 126
Soboń Wojciech Kazimierz 129
Sołtykowski Kazimierz Aleksander 131
Tabeński Stanisław 134
Tatańczyk Eugeniusz Wolfgang 137
Tchórzewski Karol 138
Timofijewicz Lucjan 139
Tworkowski Stefan 140
Tymiński Kazimierz 141
Warzeszkiewicz Zbigniew 143
Wędrawski Kazimierz 143
Wieczorek Erwin Makary 143
Wiedermann Alfred Anton 145
Witt Emanuel 146
Wojtyczko Ludwik 147
Wroczyńska Maria 149
Wuzik Józef 150
Wyczyński Kazimierz 150
Zarzycki Jan Marcin 153
Zawadowski Henryk 154
Żeleński Stefan Marian Władysław 146

Aneta Borowik

A dictionary of architects, builders and engineers connected
with Katowice in the inter-war period

S u m m a r y

The book consists of three parts. The introduction synthetically presents the environment being the subject-matter of this publication. The main part of the work is devoted to a dictionary alphabetically presenting profiles of an architecture-building staff of the town in the inter-war period. The appendices include selected biographies of the people in question. The biogram, apart from data concerning a professional path and personal life of selected authors, contains information on the author's building realizations. The source basis constituted the literature of the subject and documents stored in The State Archive in Katowice and Archive of The Town Hall in Katowice. The biographical entries, wherever possible, included photographs of a given person and his/her selected realizations.

The aim of the Dictionary was to present the profiles of architects, engineers and builders connected with Katowice in the inter-war period. It covered people who inscribed in a cultural and material picture of the town thanks to their presence or work achievements. Some of them, after arriving in Katowice in the 1920s, were connected with the town for ever. These were among others Tadeusz Michejda, Tadeusz Łobos, Lucjan Sikorski, Zbigniew Rzepecki, Leon Dietz d'Arma, Kazimierz Sołtykowski, Stanisław Gruszka, Stefan Kaufman, Witold Kłębowski, Karol Schayer, Eugeniusz Pogoda, Henryk Schmidtke, Stanisław Tabęński, Karol Tchórzewski and Henryk Zawadowski. Others lived in Silesia only temporarily and contributed to a few or just one realization. What has to be remarked on here is that the current state of research does not allow for ascribing a bigger importance to them. However, one can assume the research findings in the future will make it possible to present the total output of these authors too. They are Jan Bienkowski, Eustachy Chmielewski, Witold Eyssmont, Odo Litawski, Józef Rybicki or Władysław Schwarzenberg-Czerny. The third group of workers was not connected with Silesia either because of work or living place. Their achievements in Katowice and nearby area allow for taking them into account in the *Dictionary*. Often, as was the case with edifices in Katowice such as a Voivodship Council and the Silesian Sejm, a cathedral, a covered market or a building of Silesian Technical Scientific Schools they were the milestones in the process of the architecture development of the town and region. To this group belong Kazimierz Wyczyński, Ludwik Wojtyczka, Stefan Żeleński, Piotr Jurkiewicz, Franciszek Mączyński,

Zygmunt Gawlik, Franciszek Krzywda-Polkowski, Marian Lalewicz, Jadwiga Dobrzyńska, Zygmunt Łoboda, Waclaw Nowakowski, Prot Komornicki, Stanisław Brukalski, Kazimierz Wędrawski, Alfred Wiedermann, Stefan Bryła, Adam Kuryłło. The least-known is the group of builders in Katowice in the inter-war period. Some of them continued their activity before 1922. These were among others Hugo Grünfeld, Karol Krompiec, Henryk Firla, Emanuel Witt, Józef Wuzik or Rudolf Fischer.

The information collected in the dictionary should be an initiative for further and complex research on the environment of architects, engineers and builders in Silesia. Many of the authors under examination deserve a monographic work.

Aneta Borowik

Das Wörterbuch der mit der Stadt Kattowitz in der Zwischenkriegszeit verbundenen Architekten, Erbauer und Ingenieure

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Buch besteht aus drei Teilen. In der Einleitung wird das zum Gegenstand der vorliegenden Publikation werdende Milieu auf synthetische Art und Weise dargestellt. Der Hauptteil ist aber das Wörterbuch, das alphabetisch geordnete Porträts von den mit der Stadt verbundenen Architekten und Ingenieuren beinhaltet. Im Buchanhang befinden sich ausgewählte Biografien der oben genannten Personen. In biografischen Notizen findet man außer den Informationen über Berufs- und Privatleben von den einzelnen Schöpfern auch einige Informationen über deren eigenen baulichen Entwürfe. Ihre Quelle waren die Fachliteratur und die im Staatsarchiv in Kattowitz und im Archiv des Kattowitzer Stadtamtes aufbewahrten Dokumente. Falls es nur möglich war, wurde bei dem Biogramm von einer bestimmten Person auch ihr Foto und ihre ausgewählten Entwürfe veröffentlicht.

Das Ziel des Wörterbuches ist, die Porträts von den mit der Stadt Kattowitz in der Zwischenkriegszeit verbundenen Architekten, Ingenieuren und Erbauern darzustellen. Es gibt hier solche Schöpfer, die sich durch ihr Leben oder ihre Arbeitserfolge um Kulturbild der Stadt verdient gemacht haben. Einige von ihnen, die in Kattowitz in 20er Jahren des 20. Jhs angekommen sind, haben sich hier niedergelassen. Es waren u.a.: Tadeusz Michejda, Tadeusz Łobos, Lucjan Sikorski, Zbigniew Rzepecki, Leon Dietz d'Arma, Kazimierz Sołtykowski, Stanisław Gruszka, Stefan Kaufman, Witold Klębkowski, Karol Schayer, Eugeniusz Pogoda, Henryk Schmidtke, Stanisław Tabeński, Karol Tchórzewski und Henryk Zawadowski. Andere dagegen wohnten in Schlesien vorübergehend und setzten ein paar Projekte oder nur ein einziges Projekt um. Es muss hier aber folgendes festgestellt werden: der heutige Wissenstand erlaubt zwar nicht, den genannten Schöpfern die Urheberschaft von mehreren architektonischen Gebäuden in Schlesien der Zwischenkriegszeit zu-

schreiben, doch es kann angenommen werden, dass weitere Forschungsarbeiten es möglich machen werden, das ganze Werk der folgenden Schöpfer zu präsentieren: Jan Bienkowski, Eustachy Chmielewski, Witold Eyssmont, Odo Litawski, Józef Rybicki und Władysław Schwarzenberg-Czerny. Die dritte Gruppe der Fachleute war mit Schlesien weder durch den Arbeitsort noch durch den Wohnort verbunden. Sie wurden im Wörterbuch wegen ihrer in Kattowitz und dessen Umgebung realisierten Projekte (die Gebäuden des Woiwodschaftsamtes und des Schlesienschen Sejms, der Dom, die Messehalle oder die Schlesienschen Technischen Wissenschaftlichen Einrichtungen) berücksichtigt, die oft als Meilensteine der architektonischen Entwicklung der Stadt und der Region betrachtet wurden. Es waren solche Architekten wie: Kazimierz Wyczyński, Ludwik Wojtyczka, Stefan Żeleński, Piotr Jurkiewicz, Franciszek Mączyński, Zygmunt Gawlik, Franciszek Krzywda-Polkowski, Marian Lalewicz, Jadwiga Dobrzyńska, Zygmunt Łoboda, Waclaw Nowakowski, Prot Komornicki, Stanisław Brukalski, Kazimierz Wędrowski, Alfred Wiedermann, Stefan Bryła, Adam Kuryłło. Kaum erforscht bleibt noch das Milieu der in Kattowitz in der Zwischenkriegszeit handelnden Erbauer, welche mit ihrer Tätigkeit noch vor 1922 angefangen haben. Das waren u.a.: Hugo Grünfeld, Karol Krompiec, Henryk Firla, Emanuel Witt, Józef Wuzik oder Rudolf Fischer.

Die im Wörterbuch gesammelten Informationen sollten weitere komplexe Forschungen an dem Milieu der Architekten, Ingenieure und Erbauer in Schlesien zur Folge haben. Zweifellos sollten vielen von den genannten Schöpfern Monografien gewidmet werden.

Redaktor Aleksandra Gaździcka
Projektant okładki Paulina Dubiel
Redaktor techniczny Barbara Arenhövel
Korektor Lidia Szumigala
Skład i łamanie Edward Wilk

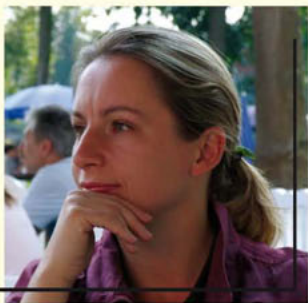
Copyright © 2012 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2106-6 (wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-2299-5 (wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 13,5. Ark. wyd. 14,5.
Papier Sora Matt Plus 90 g vol. 1.2 Cena 18 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Aneta Borowik, historyk sztuki, absolwent Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Stopień doktora uzyskała na podstawie obrony dysertacji *Architektura neobarokowa historycznego obszaru Galicji w XIX i XX wieku* pisanej pod kierownictwem naukowym prof. dr. hab. Jacka Purchli. Obecnie jest zatrudniona jako adiunkt w Zakładzie Historii Sztuki Uniwersytetu Śląskiego. Prowadzi badania nad środowiskiem architektów, inżynierów i budowniczych związanych z Katowicami w okresie międzywojennym. Laureatka stypendium im. Karola Estreichera (1997). Autorka opracowań monograficznych opublikowanych w „Materiałach do Dziejów Sztuki Sakralnej na Ziemiach Wschodnich Dawnej Rzeczypospolitej” pod redakcją prof. dr. hab. Jana K. Ostrowskiego, artykułów poświęconych polskim architektom działającym w XIX i XX wieku (zamieszczonych m.in. w czasopiśmie: „Przegląd Wschodni”, „Archivolta”, „Teki Krakowskie”) oraz haseł dotyczących architektów galicyjskich, które zostały zebrane w niemieckim wydawnictwie „Allgemeines Künstlerlexicon”.

Słownik... należy do prac podstawowych, wypełniających, chociaż częściowo, brak słownika architektów działających w Polsce. Ostatnią publikacją podejmującą te zagadnienia była praca Kazimierza Sobkiewicza: *Architekci wielkopolscy. Biogramy, dzieła, stowarzyszenia. Część pierwsza: lata 1886–1939*, wydana w Poznaniu w 1988 roku. Należy uświadomić sobie duże znaczenie tego typu pozycji, bez których trudno prowadzić badania nad historią architektury. *Słownik...* został opracowany na podstawie dotychczasowych badań bardzo aktywnego środowiska katowickiego. Autorka wykorzystwała również zbiory archiwalne, np. własnoręcznie napisane w owych latach życiorysy architektów i, co ważne, budowniczych i konstruktorów. Pozwala to na ustalenie i sprostowanie wielu informacji, np. odnośnie do autorstwa, które w wielu przypadkach jest w architekturze dyskusyjne. Ważną zaletą *Słownika...* jest uwzględnienie w 81 biogramach architektów, inżynierów i budowniczych ich prac powstałych poza Katowicami oraz po 1939 roku. Wartość *Słownika...* dla wszystkich zajmujących się historią architektury polskiej XX wieku jest bardzo duża.

Z recenzji wydawniczej prof. dr. hab. Andrzeja K. Olszewskiego

ANETA
BOROWIK

SŁOWNIK

ARCHITEKTÓW,
INŻYNIERÓW
I BUDOWNICZYCH

